

FARKLI İKİ MESNEVİDE HZ. MUHAMMED'İN VEYSEL KARANÎ ÖVGÜSÜ

Nuran ÖZTÜRK¹

ÖZET

Hadisler ve Attar'ın *Tezkiretü'l-Evliya* adlı eserindeki rivayetlerden edebi metinlere dönüşen *Veysel Karanî* menkıbesi, *dinî-tasavvufî edebiyatın* mühim örnekleri arasında yer alır. Bu menkıbe, anonim ve anonim olmayan metinler halinde günümüze kadar gelmiştir. Bunlarda *Veysel Karanî*'nin Hz. Muhammed'e olan sevgisinin ve övgüsünün yer aldığı bilinirse de, Hz. Muhammed'in *Veysel Karanî*'yi olağanüstü vasıflarla yüceltişi pek de dikkatleri çekmemiştir. Hâlbuki dinî-tasavvufî çevrelerde söz konusu özelliği menkıbenin yayılmasında belirleyici rol üstlendiği aşikârdır.

Bu yazıda farklı iki kolu temsil eden birer metin muhteva incelemesi için ele alınmıştır. Bunlardan biri anonimleşmiş mesnevilere örnek olan *Dâstân-ı Hazret-i Veysel'l-Karanî*'dir. Diğeri ise, 16. yüzyılda *Sabâyi* tarafından yazılmış olan *Üveysnâme* adlı mesnevidir. Menkıbede öne çıkan duygu ve düşünce örnek beyitlerle tespit edilmiştir. Her iki eserdeki rivayetler değerlendirilerek menkıbe dili ile tarih dili ayrımına işaret edilmiştir.

Anahtar kelimeler: Menkıbe, Hz. Muhammed, Veysel Karanî, Sabâyi, Üveysnâme, Dâstân-ı Hazret-i Veysel'l-Karanî.

VEYSEL KARANÎ PRAISE OF HAZRAT MUHAMMAD IN TWO DIFFERENT MASNAWI

ABSTRACT

Hadiths and Attar's *Tezkiretü'l-Evliya* Veysel Karanî, which transformed from narrations into literary texts, are among the important examples of religious-sufistic literature. This menkabe has reached present in forms of and non-anonymous texts. Although it is known that Veysel Karanî's love and praise to Muhammad took place, Muhammad's exalting of Veysel Karanî with extraordinary qualities has not attracted much attention. It is obvious, however, that in the religious-mystical circles, the subject matter plays a decisive role in the dissemination of the menkabe.

In this article, two texts that represent two different branches are examined for textual content review. One of them is of an example for mesnevis *Dastan-ı Hazrat-ı Veysel'l-Karanî*. The other is *Mesnevi*,

¹ Çukurova Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Prof. Dr. nryilmaz@cu.edu.tr

which was written by Sabâyî in the 16th century, Üveysnâme. Emotion and thought which have come into prominence in the menkabe identified with sample couplets. Both narratives in the two works have been evaluated and the distinction between menial and historical languages has been pointed out.

Key words: Menkabe, Hz. Muhammad, Veysel Karanî, Sabayi, Uveysname, Dastan-ı Hazrat-i Veyse'l-Karani.

GİRİŞ

Üveys el-Karanî (Karanî), yaygın adıyla *Veysel Karanî*, Türk tasavvuf kültüründe veli kabul edilen belli başlı isimlerdendir (Ocak: 2010, 20). *Veysel Karanî* hakkında milâdi VIII. yüzyılın sonlarından itibaren hadis, siyer, tabakat kitaplarında bilgi bulunmaktadır (Ocak, 1982: 17-39). Fakat hadis rivayetleri de dâhil olmak üzere bu bilgilerde farklılıklar olduğu için *Veysel Karanî*'nin tarihî kimliği zamanla muğlaklaşıp hayatı hakkında anlatılanlar menkıbevi bir hal almıştır². Öyle ki, “*Ashabımızdan bazıları onun dünyada oluşunu inkâr etmekteydi*” (İbn Hibbân, 1973: IV, 52-3; Moğultay b. Kılıç, 2001: II, 298; İbn Adî, 1997: II, 111-2; Zehêbî, 2009: I, 266) cümlesi ile kaynaklara böyle birinin yaşamadığı ifadesi bile geçmiştir³. Eldeki farklı rivayetler ilk kez *Feridüddin-i Attâr(1119-1221)*'ın *Tezkiretü'l-Evliyâ*'sında bir metne dönüştürülmüş ve *Molla Câmi* (1414-1492)'nin *Nefehatü'l-Üns* adlı eseri ile yaygınlık kazanmaya başlamıştır (Tansel, 1975: 222-224). Bu iki metin zamanla dinî-tasavvufî nitelikli kimi eserlerin doğrudan konusu, kimilerinin de ilham kaynağı haline gelmiştir.

Türk Edebiyatında *Veysel Karanî* menakıbını anlatan manzum, mensur çeşitli metinler vardır (Tansel, 1975: 229-255). Bu metinlerin bir kısmının yazarı/şairi belli iken bir kısmı anonimdir. Buna göre *Veysel Karanî* menkıbeleri şairi belli olanlar ve anonim koldan gelenler olmak üzere ikiye ayrılabilir. Her iki kol da kütüphanelerimizde genellikle “*Menâkıb-ı Üveys el-Karanî*” vb.

² *Veysel Karanî* hakkında hadis, siyer ve tabakat kitaplarındaki metinlerin orijinaline erişmede yardımcı olan Ç.Ü. İlahiyat Fakültesi Hadis Anabilim Dalı Araştırma Görevlisi Sayın Rıdvan YARBA'ya teşekkür ediyorum.

³ İbn Hibbân'dan itibaren ilgili rivayetlerin orijinal metinleri şöylece sıralanabilir:

1793 - أُويسُ بْنُ عَامِرِ الْقُرْنِيِّ مِنَ الْيَمَنِ مِنْ مَرَادِ سَكَنِ الْكُوفَةِ وَكَانَ عَابِدًا زَاهِدًا يَرُوي عَنْ عَمْرِو أَخْتَلَفُوا فِي مَوْتِهِ فَمَنْهُمْ مَنْ يَزْعَمُ أَنَّهُ قُتِلَ يَوْمَ صَفِينِ فِي رِجَالِهِ عَلِيٍّ وَمِنْهُمْ مَنْ زَعَمَ أَنَّهُ مَاتَ عَلَى جَبَلِ مَوْتَهُ قِصَصًا تُشْبِهُ الْمَعْجَزَاتِ الَّتِي رَوَيْتُ أَبِي قَيْسٍ بِمَكَّةَ وَمِنْهُمْ مَنْ زَعَمَ أَنَّهُ مَاتَ بِبِمَشَقٍّ وَيَحْكُونُ فِي عَنَهُ وَقَدْ كَانَ بَعْضُ أَصْحَابِنَا يَنْكُرُ مَوْتَهُ فِي النَّهْيِ ثَمَّا عَبْدُ الْعَزِيزِ الرَّخِيُّ قَالَ ثَمَّا عَبَّاسُ بْنُ مُحَمَّدٍ قَالَ ثَمَّا قَرَادُ أَبُو نُوحٍ سَمِعْتُ شُعْبَةَ يَقُولُ سَأَلْتُ عَمْرُو بْنَ مَرْزَةَ وَأَبَا إِسْحَاقَ عَنِ أُويسِ الْقُرْنِيِّ فَلَمْ يَعْرفَاهُ

adlarla kayıtlıdır (Kaplan, 2008: 381). Bu metinlerin bazıları müstakil olmayıp *Hikâyet-i Güğercin*, *Hikâyet-i Geyik*, *Hikâyet-i Hz. Fâtma* gibi hikâyelerle bir arada bulunmaktadır (Kuzubaş, 2008: 305).

Şairi belli koldan gelenlerinden ilki, *Lâmîü Çelebi* (ö. 1497)'nin *Menâkıb-ı Hazret-i Üveys el-Karanî* adlı eseridir. Eser aynı zamanda *Sabâyî* (d. ?- ö. ?)'nin *Üveysnâme*'nin kaynakları arasındadır⁴.

Bu makalede iki kolu temsil eden birer eser ele alınmıştır. Eserlerden biri, *Dâstân-ı Hazret-i Veyse'l-Karanî* adlı mesnevi biçimindeki 180 beyitlik şairi bilinmeyen manzume, diğeri ise *Şeyh Vefâ'nın müridi Sabâyî*⁵ tarafından 915/1509'da 692 beyit olarak yazılmış *Üveysnâme* yahut *Menâkıb-ı (Dâstân-ı) Üveysel-Karanî* adıyla da bilinen mesnevidir. Her iki eserin de metni yayımlandığından (Kaplan, 2008; Savran, 2009⁶) bu çalışmada

Moğoltay b. Kılıç da İbn Hibbân'ın bu ifadesine atıfta bulunarak, وقال ابن حبان في كتاب «النتقات»: كان عابداً زاهداً، روى عن عمر بن الخطاب اختلغوا في موته، فمنهم من يزعم أنه قتل يوم صفين وفي رجال علي بن أبي طالب، ومنهم من زعم أنه مات بمكة على جبل أبي قبيس، ومنهم من زعم أنه مات بدمشق، وتحكى في موته قصص تشبه المعجزات التي رويت عنه، وقد كان بعض أصحابنا ينكر كونه في الدنيا. Ayrıca İbn Adî (Ebû Ahmed Abdullah b. Adî)'nin el-Kâmil fî du'afâi'r-ricâl'deki aynı konuyla ilgili aktarımı ise şöyledir:

الكامل في ضعفاء الرجال (365) - (111 / 2) قَالَ الشَّيْخُ: وَهَذَا الْحَدِيثُ مَرْغُوفٌ لِأُوَيْسٍ لِأُوَيْسٍ مِعَاذُ بِنِ هِشَامٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ قَتَادَةَ وَلَيْسَ لِأُوَيْسٍ مِنَ الرِّوَايَةِ شَيْءٌ، وَإِنَّمَا لَهُ حِكَايَاتٌ وَتَنَفُّ وَأَخْبَارٌ فِي زُهْدِهِ وَقَدْ شَكَّ قَوْمٌ فِيهِ إِلَّا أَنَّهُ مِنْ شَهْرَتِهِ فِي نَفْسِهِ وَشُهْرَةِ أَخْبَارِهِ لَا يَجُوزُ أَنْ يَشْكَّ فِيهِ وَلَيْسَ لَهُ مِنَ الْأَحَادِيثِ إِلَّا الْقَلِيلُ فَلَا يَتَّهَى أَنْ يُحْكَمَ عَلَيْهِ بِالضَّعْفِ بَلْ هُوَ صَدُوقٌ ثِقَّةٌ مِقْدَارٌ مَا يُرْوَى عَنْهُ.

قَالَ الشَّيْخُ: مَالِكٌ يَنْكَرُهُ يَقُولُ لَمْ يَكُنْ

Zehebi'nin kitabındaki bilgi de şöyledir:

ميزان الاعتدال...للذهبي (748) - (266 / 1) قَالَ ابْنُ عَدِي: لَيْسَ لِأُوَيْسٍ مِنَ الرِّوَايَةِ شَيْءٌ، إِنَّمَا لَهُ حِكَايَاتٌ وَتَنَفُّ فِي زُهْدِهِ، وَقَدْ شَكَّ قَوْمٌ فِيهِ، وَلَا يَجُوزُ أَنْ يَشْكَّ فِيهِ لِشَهْرَتِهِ وَلَا يَتَّهَى أَنْ يُحْكَمَ عَلَيْهِ بِالضَّعْفِ، بَلْ هُوَ ثِقَّةٌ صَدُوقٌ.

قال: ومالك ينكر أويسا يقول: لم يكن

⁴ Edebiyatımızda bu menkıbeyi anlatan ve anonim olmayan şairlerin ilki, *Yunus Emre*'nin “*Yemen İllerinde Veysel Karânî*” ilâhisidir. Son örneklerinden biri ise menkıbe hakkında şimdiye kadar yapılan akademik çalışmalarda anılmayan 19. yüzyılın tanınmış şairlerinden Borlu Kâdirî *Ahmet Kuddûsî* (1769-1849)'nin *Divanı*'nda yer alan (Doğan, 2002: 67-69/ 78-79) iki şiiridir.

⁵ *Sabâyî, Üveysnâme*'nin iki beytinde (16b/582 ve 17a/587) *Şeyh Vefâ'yı* anmıştır.

⁶ *Üveysnâme* e-kitap olarak da yayımlanmıştır: SAVRAN, Ömer (hızl.) (2010), *Sabâyî ve Üveys-nâme'si*. <http://ekitap.kulturuzm.gov.tr/belge/1-90187/sabayi---uveys-name.html> [erişim tarihi: 08. 11. 2013]

menkıbe metinleri verilmeyip içerik karşılaştırması yapılmıştır. Ancak iki metnin de Arap harfli birer nüshası temin edilip yayımlanan metinler bunlarla birlikte okunmuştur. Böylelikle gerekli yerlerde metin tashihi veya tamiri de yapılmıştır. Bunlara dipnotta yeri geldikçe işaret edilmiştir. Söz konusu iki eseri içerik bakımından karşılaştırmak üzere öncelikle menkıbe hakkında bilgi veren çeşitli kaynaklara bakılmıştır. Bunların en derli toplusu A. Yaşar Ocak'a ait *Veysel Karani ve Üveysilik* adlı eserdir. Gerek bu çalışmada gerekse kaynakçada zikredilen başkaca çalışmalarda görülmüştür ki, menkıbenin öne çıkarılan teması, *Veysel Karani'nin Hz. Peygamber'e* duyduğu sevgi ve saygıdır. Oysa bu çalışmaya konu olan iki mesnevide de bariz bir biçimde *Hz. Peygamber'in Veysel Karani'yi* yüceltişi öne çıkarılmıştır. Karşılaştırma esnasında fark edilen diğer bir husus da, menkıbedeki eklemeler, çıkarmalar; mekân ve kişilerle ilgili tasarruflardır. Sonuçta ise elde edilen bilgiler ışığında metin daha anlaşılır hale gelmiştir. Buna göre menkıbenin başlangıçta *Veysel Karani'nin* şahsında *Hz. Peygamber* sevgisinin nasıl olması gerektiğini anlatmak ve zamanla da *Hz. Peygamberin* dilinden ideal Müslümanın tutumunun ne olması gerektiğini *Veysel Karani* örneği üzerinden göstermek amacıyla meydana çıktığı anlaşılmıştır.

Hz. Peygambere yakın olmanın ölçüsü O'nu ve O'nun ümmetini her şeyden çok sevmek, daima Allah'ın rızasını gözetmektir. Özellikle de Hz. Peygamberin, küsal emanetlerde saklanan Hırka-i Şerifini armağan ettiği ve ilk dönem zahitleri arasında kabul edilen muhadramından⁷ bu zat, sevenlerinin gönlünde anne ve peygamber sevgisinin simgesidir.

Makalede yapılacak karşılaştırma, iki ana başlık (*Dâstân-ı Hazret-i Veysel-Karani* ve *Sabâyi'nin Üveysnâmesi*) bunların altındaki alt başlıklar (*Dâstân-ı Hazret-i Veysel-Karani'de Hz. Peygamberin Manevî Şahsiyeti* ve *Sabâyi'nin Eserinde Hz. Peygamberin Manevî Şahsiyeti*) içerisinde her iki mesneviden seçilen örnekler ile gösterilecektir.

Dâstân-ı Hazret-i Veysel-Karani

Müellifi meçhul olduğundan “*Menâkıb-ı Üveys el-Karani*” türündeki anonim koldan gelen menkıbelere örnek olabilecek nitelikteki eserin geç tarihlerde yazıya geçirildiği anlaşılmaktadır.

⁷ Muhadram kelimesinin çoğulu olup “Hem Câhiliye devrinde hem İslâmî dönemde yaşamış, Hz. Peygamber hayatta iken veya vefatından sonra müslüman olmuş, ancak onu mümin olarak görememiş kimseyi ifade eder. Buna göre muhadram, sahâbi veya tâbii olduğu kesin şekilde bilinmeyen kişidir.”

Milli Kütüphane'de Yz. A. 8211/1 arşiv numarasıyla kayıtlı olan bu menkıbe, 1152/1739 yılında [Penircizade?] (Bakınız Ek 2)⁸ *Mustafa* adlı biri tarafından istinsah edilmiştir. Bu nüshaya göre 180 beyitlik manzume *Yunus Kaplan* tarafından neşredilmiştir⁹. *Dâstân-ı Hazret-i Veysel-Karanî* adlı bu eserde klasik mesnevi tertibi gözetilmemişse de kafiye şemasıyla eser bir mesnevidir. Aslına bakılırsa konu başlıkları ve bölüm geçişleri dikkate alındığında eserin tam olmayıp bazı beyitlerin ya da baş kısmının eksik olduğu da söylenebilir. Ancak bunun eldeki tek nüshadan tespiti oldukça zordur. Eserde mevlid-i şerif metinlerinde bilhassa da *Vesiletü'n-Necât*'ta olduğu gibi yer yer tekrarlanan "*Mefhâr-ı mevcudât*"¹⁰ *Muhammed Mustafâ râ salavât*" ve "*Rûh-ı pâk/İsm-i pâk/Çeşm-i pâk/vech-i pâk Muhammed Mustafâ râ salavât*" gibi "salavât" cümleleri vardır. Metinde anlatılan sahnelerin değışiceğinin işaretçisi durumundaki bu cümlelerin aynı zamanda eserin mevlid metinleri gibi dinî törenlerde okunmak üzere *Hz. Peygamber*'e sevgi ve saygı hislerini hep bir ağızdan ve heyecanla dile getirmek amacıyla yerleştirildiği de düşünülebilir. Eser,

Gelün imdi tıalalum aşk bahrine
Çıkalum cevherle [dür sâhiline]¹¹ (1b/1)

⁸ Bu kelimenin metindeki imlası pek net değışle de tarafımızdan "Penircizâde" olarak okunmuştur. Makaleyi değerdendiren hakemin teklifi "Kebecizâde" olabileceği şeklindedir. Yazmanın Milli Kütüphanedeki istinsah kaydında, "Begecizâde" olarak yazılan kelime, metni yayımlayan Yunus Kaplan tarafından da "Begecizâde" olarak aktarılmıştır. Ancak Ek 2'deki varakta dikkatle bakılınca bu okumanın doğru olmadığı anlaşılacaktır. <http://www.yazmalar.gov.tr/eser/dastan-i-veysel-karan%C3%AE/127979>.

Erişim tarihi: 25.6.2018.

⁹ KAPLAN, Yusuf (2008), "Destân-ı Veysel Karanî", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, The Journal of International Social Research*, Volume1/5, Fall, ss.379-397.

¹⁰ Eserde yer yer imla hataları vardır. Mesela, bu beyitteki "mevcudât" kelimesindeki son harf "dal" ile yazılmıştır. Bu tür hatalar yazmanın müstensihinin ehliyetini göstermesi bakımından önemlidir. Bakınız: Yz. A. 8211/1(1b).

¹¹ Kaplan'ın çalışmasında beytin ikinci mısraının ikinci kelimesi cevherile okunmuş ve devamı okunmayıp "... " biçiminde bırakılmıştır (2008: 383). Cevherile kısmı tarafımızdan ölçü gözetilerek cevherle, okunamayan kısım ise tahminle [dür sâhiline] biçiminde okunup yazılmıştır. Ayrıca makalede metin

beyti ile başlamıştır. Kısa bir girişten sonra beşinci beyitten itibaren eserin sonuna kadar *Veysel Karanî*'den bahsedilmiştir. Devam eden beyitlerde onun kim olduğu meziyetleri ile birlikte anlatılmıştır. Gözsüz anasını daima sırtında taşıyıp ona hürmet ettiğinden, “*elinin emeğiyle geçinmek*” için deve yününden bir takke ördüğünden ve attığı her bir ilmekte bir İhlâs okuduğu için bu takkeyi ancak yedi yılda bitirdiğinden bahsedilmiştir. Devamında ise bu ihlâsı sebebiyle Allah katında derecesinin yükseltilip *Üveys*'in ördüğü bu takkesini/tâcını Allah'ın meleklerini satın almaya gönderişinden söz edilmiştir. Bunun üzerine *Üveys* “*kendisinden bekleneni yaparak*” meleklerle, Allah'ın asi kullarını bağışlaması karşılığında takkeyi vereceğini söylemiştir. Eserde 106. beyitten 112. beyte kadar Peygamberimizin *Veysel Karanî* hakkındaki yüceltici ifadeleri yer almaktadır. 112-180 arasında ise Peygamberimizin vefatından sonra *Kûfe*'ye giden *Veysel Karanî*'nin Hz. Ali ve Hz. Ömer tarafından emanet hırkayı ulaştırmak için aranması ve sonunda orada karşılaşılmaması anlatılmıştır.

Dâstân-ı Hazret-i Veyse'l-Karanî'de Hz. Peygamberin Manevî Şahsiyeti

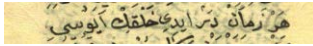
Ağırlıklı olarak *Veysel Karanî*'nin faziletlerinin anlatıldığı bu metinde Hz. *Peygamber*'in, nasıl bilinmesi ve nasıl sevilmesi gerektiği *Veysel Karanî*'nin örnekligi yoluyla bildirilmiştir. Eserin kahramanı *Veysel Karanî* olunca bu anlatım tabii görülse de Hz. *Peygamber*'in *Veysel Karanî* tarafından yüceliği tasdik edilen olarak gösterilmesi abartılıdır.

*‘Aşkile gıtdi ire maşûkıma*¹²
[Yol mu] tayanur anuñ müştâkıma (6b/66)

Veysel Karanî'nin Hz. *Peygamber*'e aşkının anlatıldığı bu beyitte onun Hz. *Peygamber*'i ziyaret için çıktığı yoldaki hâli ve gidişi böyle tasvir edilmiştir. Buna karşılık Peygamberimizin *Veysel Karanî*'yi görme arzusu ise onun “ululuğu”nu bildirir niteliktedir:

tamiri yapılan kısımlar burada olduğu gibi ilerleyen sayfalarda da parantezli [] yazılacaktır.

¹² Makaledeki alıntı olan beyitlerde imla birliğinin gözetilmeme sebebi, *Dâstân-ı Veyse'l Karanî* nüshasının hareketli oluşu sebebiyle orijinal halinin tercih edilmesidir:

*Ululuğun söyledi aşhâbına
[İlle] görebilsem yüzini ben yine (6a/57)*

Bu beyit, okuyucuya hiç karşılaşmadıkları halde Hz. Peygamber nasıl olup da ashaba onun “ululuğu”ndan söz eder, sorusunu sordurabilir. Menkıbede bunun cevabı verilmiştir. Hz. Peygamber mirâcı esnasında *Veysel Karânî*’nin kıymetli tacını arşta asılı görünce (5a/49)¹³, *Cebra’il* a.s. tacın şefaati karşılığında *Üveys*’den geldiğini bildirmiş (5b/51-53) buna Hz. Peygamber çok sevinmiştir (5b/54). Mirâç hadisesi *Mekke* ziyareti ise Medine döneminde olduğuna göre Hz. Peygamber *Veysel Karânî* ‘yi gıyâbi olarak tanımaktadır. Bu tanıma ilemdir ki, Peygamberimizden rivayet edilen ve *Veysel Karânî*’nin kast edildiği ifade edilen “*Ben Rahman’ın kokusunu Yemen’den alıyorum*” (Aclûnî, 1351: I, 217, 260) hadisi¹⁴ mesnevide şu beyit ile işaret edilmektedir:

*Her zamân der idi halkıñ eyüsü
Geldi Yemen’den baña dost kokuşu (6a/59)*

Veysel Karânî güçlükle geldiği ziyarette Peygamberimizi evde bulamamıştır. Bu sahnenin anlatıldığı beyitlerde dikkat çekici olan ise Hz. Peygamberin onu gören gözleri öpecek kadar *Veysel Karânî*’ye muhabbet besleyişi ve değer verişinin anlatılmış olmasıdır. Söz konusu ziyarette *Üveys*’i karşılayan ve Hz. Peygamber’in evde olmadığını söyleyen Hz. *Fatma*¹⁵’nın da ondan çok etkilendiği bildirilmiştir. Bu ziyarete çok sevinen Peygamberimiz ise sevincinin kızının *Üveys*’i gören gözünü öperek göstermiştir:

*Gitmişdi mescide ol demde Rasûl
Kapuya gelüp taleb itdi ol (6b/68)*

*Didi kim Veys¹⁶ isterem Muhammedi
Ol şeflâ’at kâni mür-i Ahmedi (7a/75)*

¹³ Hz. Peygamber’in *Veysel Karânî* ile mirâçta karşılaşma hadisesi mirâçla ilgili Kütüb-i Sitte hadisleri arasında yer almaz. Daha ziyade halk inancı olarak Yunus Emre’nin mirâciyesindeki “*Üveys yirinden turdı arşda na’lin döndürdi*” mısraında geçmektedir. (AKAR, 1987: s. 142). Dolayısıyla bu rivayetin kaynağı için mirâç metinleri taranmalıdır.

¹⁴ 217 / 1- (1162) كشف الخفاء ومزيل الالباس للعجلوني
659 - (إني لأجد نفس الرحمن من قبل اليمن - أو من جانب اليمن) قال العراقي لم أجد له أصلاً
801 - (إني لأجد نفس الرحمن من قبل اليمن) قال العراقي لم أجد له أصلاً

¹⁵ *Sabâyi*’nin mesnevisinde *Üveys*’i karşılayan Hz. *Aişe*’dir.

¹⁶ Kaplan’ın makalesinde kelime, “...Veysi” yazılmıştır (2008:389).

.....
Fâtıma eyder yâ ulu kişi
Mescide girdi cihânîñ güneşi
Çün birazcık eglenesin gel [hemân]
Şimdi mescidden gelür fahr-ı cihân (7b/76-77)

Hız. Peygamber'i göremeden dönen *Veysel Karanî Hz. Fâtıma*'dan kendisi ve anası için *Hız. Peygamber*'den dua beklentisini iletmesini rica etmiştir:

Çün baña hem anama kılsun dırâ
Hâzet-i Hâkdan olsardur revâ (8a/82)

Hız. Peygamber mescitten dönüp olanları öğrenince kızına şöyle demiştir:

Kimi gördün bu gözile söyle kızım
Didi cânım ata dînle bu sözüm¹⁷
Bir Arab geldi kapuya ki acîb
Kendi zâ'if sözleri amnâ [mehib] (8a/85, 86)
Gel öpeyim gözlerin didi [hemân]
Bu göz ile sen anı gördün ayân (8a/84)

Eserde *Hız. Peygamberin Veysel Karanî*'yi "bâriğâh-ı *Kibriyâ*" gibi sıfatlarla yücelttiği beyitler şöyle devam etmektedir:

Çün işitdi Muştâfâ bu sözleri[n]
Öpdî [kızın] ol mübârek gözlerin
Didi kızım zî-sa'âdetdir saña
Bu gözile sen görüp bağıdñ aña (8b/90-91)

.....
Ol durur ol bâriğâh-ı Kibriyâ
Ol durur hem [pâsbân]-ı evliyâ (8b/93)

Eserin devamındaki beyitlerde ise bu hadisenin *Peygamber* tarafından ashaba büyük bir müjde olarak bildirilmesi anlatılmıştır:

¹⁷ Eserdeki akışa bakılırsa 84. beytin bu iki beyitten önce gelmesi beyit sıralamasında bir hata olduğunu göstermektedir. Zira 84. beytin *Hız. Fâtıma*'nın *Veysel Karanî* hakkındaki anlattıklarının ardından gelmesi gerektiği anlaşılmaktadır.

*Çünkü aşhâblar kıtına geldi ol
Gözlerimi öptünüz didi Rasûl
Didi yârenler geliñ öpün gözüm
Dost yüzünü göreni gördi gözüm (9a/96-97)*

Eserin bu bölümü Hz. Peygamberin *Veysel Karanî*'ye olan sevgisini yineleyen beyitle devam etmiştir:

*Dâ'imâ leyl ü nehâr ol Muştâfâ
Komadı Veysi dilinden ol şafâ (9a/100)*

Peygamberimiz vefat edeceği vakte yakın Hz. Ömer ve Hz. Ali'den kutsal nübüvvet görevinin simgesi olan hırkası ve tacını *Veysel Karanî*'ye selamıyla birlikte ulaştırmalarını istemiştir:

*Çün beķāya 'azme rağbet itdi ol
'Ali ile 'Ömere didi Rasûl
Kim benim bu hırkamu hem tâcımı
Sevdiğim Veysel götüürün siz anı
Dağı benden aña eyleyün selâm
Kim vaşiyet eyledi hayru'l-enâm (9b/101-103)*

Böylece emaneti karşılığında ümmetinin kurtuluşu için *Veysel Karanî*'den dua ve şefaet etmesini vasiyet etmiştir¹⁸:

¹⁸ Bu konudaki hadis rivayetleri şunlardır: Abdullah b. Ebi'l-Ced'â'nın rivayetine göre Resulullah şöyle buyurur: "Ümmetinden bir adamın (Üveys) şefaatiyle Temim kabilesinden daha fazla kişi cennete girecektir ya da "Ümmetinden şefaatiyle daha çok kimsenin Cennete gireceği biri (Üveys) vardır".

حَدَّثَنَا أَبُو كُرَيْبٍ قَالَ: حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ، عَنْ خَالِدِ الْحَدَّاءِ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ شَقِيقٍ، قَالَ: كُنْتُ مَعَ زُهَيْرِ بْنِ أَبِي لَيْلَى فَقَالَ رَجُلٌ مِنْهُمْ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: «يَدْخُلُ الْجَنَّةَ بِشَفَاعَةِ رَجُلٍ مِنْ أُمَّتِي أَكْثَرَ مِنْ بَنِي تَمِيمٍ»، قِيلَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ سِوَاكَ؟ قَالَ: «سِوَايَ». فَلَمَّا قَامَ قُلْتُ: مَنْ هَذَا؟ قَالُوا: هَذَا ابْنُ أَبِي الْجَدْعَاءِ: هَذَا حَدِيثٌ حَسَنٌ صَحِيحٌ غَرِيبٌ، وَابْنُ أَبِي الْجَدْعَاءِ هُوَ: عَبْدِ اللَّهِ، وَإِنَّمَا يَعْرِفُ لَهُ هَذَا الْحَدِيثُ الْوَاحِدُ

(Tirmizî, 1962-1977: Sıfatü'l-kıyâme 12, hn:2438).

Sahih-i Müslim'de bu hadise, "Sizden kim ona erişirse (Ona uğrayınız) kendisi için istiğfar ettirsin" rivayeti eklenmiştir:

حَدَّثَنِي زُهَيْرُ بْنُ حَرْبٍ، حَدَّثَنَا هَاشِمُ بْنُ الْقَاسِمِ، حَدَّثَنَا سَلِيمَانُ بْنُ الْمُغِيرَةِ، حَدَّثَنِي سَعِيدُ الْجَرِيرِيُّ، عَنْ أَبِي نَضْرَةَ، عَنْ أُسَيْرِ بْنِ جَابِرٍ، أَنَّ أَهْلَ الْكُوفَةِ وَقَدُوا إِلَى عَمْرٍ، وَفِيهِمْ رَجُلٌ مَعْنُ كَانَ يَسْخَرُ بِأُوَيْسٍ، فَقَالَ عَمْرٌ: هَلْ هَاهُنَا أَحَدٌ مِنَ الْقُرَيْنِيِّينَ؟ فَجَاءَ ذَلِكَ الرَّجُلُ فَقَالَ عَمْرٌ: إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَدْ قَالَ: «إِنَّ رَجُلًا يَأْتِيكُمْ مِنَ الْيَمَنِ يُقَالُ لَهُ أُوَيْسٌ، لَا يَدْعُ بِالْيَمَنِ غَيْرَ أُمَّ لَه، قَدْ كَانَ بِهِ بِنَاضٌ، فَدَعَا اللَّهُ فَأَذْهَبَهُ عَنْهُ، إِلَّا مَوْضِعَ الذَّنْبَارِ أَوْ الذَّرْهَمِ، فَمَنْ لَقِيَهُ مِنْكُمْ فَلْيَسْتَعْفِرْ لَكُمْ»

(Müslim, 1991: Fezâilü's-sahâbe 223, (2547), 224 (2547), 225 (2547).

Eylesün zıkr ümmetini dâ'imā
Dilesün [anları Hâkdan] dâ'imā
Hıñkamı geysün dahı tâcım ile
Ümmetime dilerim şefr ola(9b/104-105)

Yaşarken görüşmediği hatta göremediği halde, *Peygamberin* en yakınındaki bir manada birebir eğitimine mazhar olan sahabe dururken, çok müstesna bir mevkii olan şefaathet yetkisine bile *Veysel Karanî*'nin layık görülmesi hayretle karşılanmış olmalı ki, bu konu *Peygambere* sorulmuştur:

Dilerem kim yā Rasūl-i dū cihān
Siz anı hōd görmediñüz ile 'l-ān
Pes nedendür böyle 'āşık olduğūñ
Cān u dilden hem muḥabbet kıldığūñ (9b-10a/106-107)

Hız. *Peygamber* bu sorulara cevabında *Veysel Karanî*'nin çok özel biri olduğunu ve *Üveys*'le manen hiç ayrı olmadıklarını ifade etmiştir. Bu beyitler aynı zamanda *Üveysiliğ*in dayandığı düşüncüyü de göstermesi bakımından dikkat çekmektedir:

Didi [ger zāhirde anı] görmedim
[İlle] bā'ında dahı ayrılmadım
Gice gündüz sırrı benimle bile
Nice anı ben getürmeyem dile
Tā kıyāmet sırrı bākī [ıurısar]¹⁹
[Ümmetümçün] bana yardım kıılsar
Her veliñin sırrı gerçi zindedür
[İlle] anıñ sırrı dâ'im bendedür (9b/108-111)²⁰

Peygamberin ashabı içinde en yakın ve kıymetlilerinden olan *Hız. Ali* ve *Hız. Ömer*, *Veysel Karanî*'ye emaneti götürdüklerinde *Üveys* tarafından kendilerine yöneltilen "O'nu sever miydiniz, O'nu gördünüz mü?" gibi şaşırtıcı bir soruya muhatap olurlar. Elbette diye cevap verilerse de verdikleri cevabı yeterli bulmayan *Veysel Karanî*

¹⁹ *ıurısar* kelimesi yazma metinde ve *Kaplan*'in makalesinde "ıurisem" biçimindedir.

²⁰ Bu beyitte anlatılan düşünce *Sabâyi*'nin şu beyti ile benzerlik göstermekle birlikte bütün veliler arasında *Veysel Karanî*'ye Hak katında ayrı bir mevkii verilmesiyle farklıdır:

Didi Kubbelerüm altında ol Hâk
Velîler var ki ben bilürüm ancak (6a/176)

Peygamberi gerçekten sevmenin ne olduğunu bu iki seçkin kişiye şu sözlerle anlatmıştır:

*Görmediñüz anı siz taḥkik ile
Bunlara didi [ki] diñleñüz hele
Başı ‘arşda ²¹ ayağı tahte ‘s-serā
Bir eli maşrıñda biri mağribe vara
Hep anıñ kabzında idi bu cihān
Bunlar anı işidüp kıldı figān (15b/176-178)*

Burada *Veysel Karanî*'nin dilinden verilmek istenen mesajın *Peygamberin* vefatından sonraki Müslümanlara olduğu anlaşılmaktadır. *Peygamberin* çağından sonra gelecek olan Müslümanların *Onu* görme ve sohbetinde bulunma şansı olmadığı halde tıpkı *Onu* görmeden seven ve bağlanan *Veysel Karanî* gibi kendisiyle birlikte yaşayanlardan daha çok sevip daha fazla bağlanacakları ifade edilmek istenmektedir.

Sabâî'nin Üveysnâmesi

915/1509'da *Sabâî*'nin yazdığı 691 beyitlik mesnevi metni, tespit edilen dört nüshadan Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi ile Milli Kütüphane nüshaları karşılaştırılarak (Savran, 2009: 487) genel bir değerlendirme ile yayımlanmıştır. Eser hakkında bu yayından önce yapılmış çalışmalar da vardır²². Ancak söz konusu çalışmaların hepsi metin neşri niteliği taşımaktadır. Dolayısıyla bu çalışma ile önceki yayınlardan farklı olarak eserin muhteva incelemesi yapılmıştır. Ayrıca Üveysnâme'nin *Michigan Üniversitesi'nde bulunan* ve istinsah kaydına göre *Üveysî* bir müstensihin elinden çıktığı anlaşılan “*Menâkıb-ı Hazret-i Veysel-Karânî*” adlı nüshası²³ Ömer Savran'ın

²¹ Yazmadaki “anıñ” kelimesi ölçüyü aksattığı için çıkarılmıştır:

²² Mesela A. Yaşar Ocak söz konusu eserin, *Tezkiretü'l-Evliya*'daki *Veysel Karanî*'ye ait kısmın tamamıyla Türkçe nazma çekilmiş kısmı olduğunu, Âmil Çelebioğlu'nun bu eseri tenkitli metin olarak neşredebildiğini öğrendiğini ve eser üzerine *Nadir Mert* tarafından yapılmış, “*Hazreti Üveys ve Hikâye-i Veysel Karânî*” adlı, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kütüphanesi*'nde “Y.19709” numarada kayıtlı bir lisans tezi olduğunu belirtmiştir (1982: 38).

²³ Bu nüshanın tavsifi ve üzerindeki bilgiler şöyledir: Müstensih kaydında “*Osman el-Üveysî hâdim-i hurka-i şerif min telâmizi dedezâde*” yazmaktadır. 19 varak, 19 satır, müzehhep, ta'lik hatla, H.1168-m.1754/1755 tarihinde istinsah edilmiştir. II. Abdulhamit Koleksiyonu'ndan Amerika'ya gitmiştir.

yayınında tespit ettiği üç nüshaya ilave olarak bu çalışma ile tespit edilmiştir.

Eser, klasik mesnevi tertibiyle başladıktan sonra *sebeb-i telif* kısmında, *Sabâyi'*ye *Üveysnâme*'yi yazmasını telkin eden kişi, *Üveysi* bir derviş olarak tanıtılmıştır. *Üveysnâme*'nin yazılma sebebi bu dervişin ağzından şu beyitlerle aktarılmıştır:

Bizüm kim şeyhimiz Veyse 'l-Şaren'dür
*Güneşden rüşen ü fahır-i erendür*²⁴
Anuñ vaşfinda nazm it bir risâle
Ki ola gül gibi rengin maķâle (3b/85-86)

.....
*Düzüb*²⁵ *Sâdî-sıfat bir tâze Bostân*
Kıl ol maķbûb-ı Hâķ vaşfin Gülistân (3b/88)

.....
Çü ehlu 'l-kâh vaşfidur beyân kıl
Kerâmet dimelü bir dâsiân kıl (3b/90)

Şair, mesnevinin yazılış sebebini bildirdikten sonra *Üveysnâme*'nin 114. beytinde hikâyeyi *Şeyh Attar*'ın tezkiresinden yararlanarak yazdığını belirtmiştir.

“*Senin için yaratdum her ne kim var*” mısraından da anlaşılacağı üzere, *Sabâyi'*, tıpkı benzer metinler gibi eserdeki nat'ında kâinatın kendisi için yaratıldığını ifade ettiği peygamberi selamlamış ve Peygamberimizin şairlerce sıklıkla anlatılan bazı vasıflarını bir kez de *Sabâyi'* dile getirmiştir. Na'tın 16-33. beyitleri arasında ise dört halifeyi, Peygamberin evladını, ailesini, eşlerini ve etba'ını (tâbilerini) ve *Kerbela* şehitlerini de selamına dâhil etmiştir. Şair bu bölüme, enbiyanın en büyüğü ve ümmetin çoğu evliya olan pak ruhun sahibi (1b/17), “*Muhammedî nûr*”un kânı (1b/18) ve kendisiyle âlemlerin nurlandığı peygambere tahiyat ve selam olsun diyerek başlamıştır. Devamında anlattıklarını şöylece özetlemek mümkündür:

²⁴ *Michigan Üniversitesi* nüshasından da yararlanılmakla birlikte *Sabâyi'*den verilen örnek beyitler *Ömer Savran*'ın makalesinden alınmıştır. Dolayısıyla beyit numaraları da makaledeki gibidir.

²⁵ *Savran*'ın yayımladığı metinde “*düzüt*” olarak yazılmış kelime *Michigan Üniversitesi* nüshasında “*düzüb*” şeklindedir. Bkz. Ek 2.

1. Nebilerin O'nun ümmeti olmak istemesi

*Yüz urup enbiyâ cümle Hudāya
Diledi ümmet olmağ Muşafāya* (2a/19)

2. "Küntüm hayre ümmetin..." hitabının sebebi oluşu

Âl-i İmrân suresinin 110. ayetinde geçen ve "siz en hayırlı ümmetsiniz" mealindeki ibare, Hz. Muhammed'in ümmeti hakkında nazil olmuştur. Dolayısıyla şaire göre bu ümmetin seçkinliğini olduğu kadar Hz. Peygamberin Allah katındaki şerefini de işaret etmektedir:

*Bu ümmet haqqına didi haqqıkat
Hudā Qur'ân'da "küntüm hayra ümmet"* (2a/20)

3. Bütün ilimlerde hüner kesbetmiş üstadlar ve enbiyanın tamamının Onunla övünmesi

*U'lüm-ı külliye üstād-ı māhir
Cemr-i enbiyâ anuñla fāhir* (2a/21)

4. Ahlâkının yüce oluşu ve hasta kalplerin tabibi oluşu

Eserde anılan Hz. Peygamber'in bu sıfatı Kur'an ayetinde dayanmaktadır. "...hulukun azîm.."

Kalem suresi, 4. ayetindeki hitaptır:

*Haqquñ hulk-ı azîm ile habîbî
Kulüb-ı hastenüñ kâmil tabîbî*²⁶ (2a/23)

5. Sözü'nün vâzıh, kendisinin efsah oluşu

*Vücūd-ı bî-bedel zâtı müreccah
Hadîşî evzah u kendisi efsah* (2a/22)

6. Sâdıkul-va'di'l-emîn ve âlemlere rahmet oluşu

*Muhammed sâdıku'l-va'di'l-emîndür
[Muhammed "rahmeten li'l-âlemîn"dür]* (2a/24)

Eser 66. beyte kadar münacaatlar, evliyanın büyüklerinin anıldığı beyitler, ardından da kulları özendirme kasdıyla "men arefe..."sırrına enrenleri anlattığı kısım ile devam eder. 107. beyitten

²⁶ Bu beytin 2. mısraında metin tamiri yapılmıştır. Michigan nüshasında "Kulüb-ı haste olanın tabîbî" biçimindeki ilgili mısra, Ömer Savran'ın yayımladığı metinde "Kulüb her hastenin kâmil tabîbî" biçimindedir.

itibaren *Veysel Karanî* menkıbesinin anlatımı başlar. Menkıbenin akışında *Hz. Peygamberin* katında *Veysel Karanî*, *Veysel Karanî*'nin gözünde *Hz. Peygamberin* manevî değeri eser boyunca açıkça görülebilmektedir.

Sabâ'î'nin Eserinde Hz. Peygamberin Manevî Şahsiyeti

Hz. Peygamberi görmeyi her şeyden daha çok isteyen *Üveys*'in hâli şu beyitlerle aktarılmışken,

Olup bir kerre gâlib iştiyâkı
Resûlün aña kâr itdi firâkı
Anasından idüben isticâze
Didi varayın ol şâh-ı Hicâze
Kerem kııl vir bana ey ana destür
Gözüm olsun cemâli ile pür nûr (4b/117-119)

Hz. Peygamberin *Veysel Karanî* ile görüşemeyişine dair şu beyitler ise oldukça dikkat çekicidir:

Habibi Muştâfâdan gizlemiş Hâk
Üveys'i görmemiş ol şâh-ı mu'lak
Resûle Veysi daği irmemişdür
Biribirini zâhir görmemişdür (4b/112-113.)
Üveys eydür kanı ol cân-ı âlem
Muhammed Muştâfâ sulhân-ı âlem (5a/141)

.....
Muhibbün 'âşîkuñ geldi Karen'den
Şefâ'atle terahhüm uma senden

Didi lu'f itsün ol hâkkuñ habibi
Şefâ'atden unutmasun gâribi

Rızâ-yı vâlidem olaydı bile
Çalaydum dergesinde yıllarile

*Şefâ'at şey'en li'l-kâh [kaldı] anam*²⁷
Unutmayup diyesün añı da hem (5b/147-150)

²⁷ Ölçü aksamaktadır.

Eserde 156. beyitten itibaren *Hz. Aişe ile Hz. Peygamberin Veysel Karanî*'nin ziyareti ve bundan duyulan memnuniyeti hakkındaki konuşmalarının ardından *Hz. Peygamberin* çevresine onun hakkındaki sevgisini dile getiren ifadelerine yer verilmiştir:

*Nebî aşhāba [k'anı] muştuladı
Kulūba ıoldı adı birle şādī*

*Şu deñlü kıldı medhin Veys'ün Ahmed
Ki oldı 'āşkı gönüllerde bi-had*

*Şamu aşhābı āşık oldı cāndan
Haber şormağa başladılar andan*

*Mübārek [elni] açuban şehergāh
Teveccüh eyler idi Veys'e [o] māh (6a/173-175, 178)*

163. beyitten 173. beyte kadar *Sabāyî* tarafından *Veysel Karanî*'nin ibadet ve taati insanüstü özelliklerle anlatılmıştır. Bu konuyu özetleyen beyit şöyledir:

*'İbādet ana dā'im 'ādet idi
Melek gibi gıdāsı tā'at idi (6a/168)*

Üveysnāme'de *Veysel Karanî*'nin *Hz. Peygamberin* katındaki manevi şahsiyetinin nasıl yer aldığına bakılınca; bazı beyitlerinde şair, “işte varın ötesini siz düşünün” dercesine *Hz. Peygamberin Veysel*'in “meddāhi/öveni” olduğunu dile getirerek bu derecelendirmeyi zirveye taşımıştır:

*Ulusı dinse tañ mı evliyānuñ
Ki meddāhı Muhammed oldı anuñ (16b/564) ya da
Anuñ kim Muştāfā meddāhı oldı
Mesiha-veş felek seyyāhı oldı (17b/621)
Anuñ kim ola meddāhı Muhammed
Kıyās it kimdür ol merd-i mücerred (18b/653)*

Bu övgüye böyle bakıldığında ise *Veysel Karanî* Allah'ın sevgilisinin methine bu ölçüde mazhar olmakla şahsiyetindeki esrār veya sırlanma adeta veliliğin tezahürlerini de geçecek ölçüde gibidir. Eser boyunca mahviyetin/veliliğin timsali olarak anlatılan *Veysel*

Karani'nin bu vasfının arkasındaki sebep ise kutsî hadis olarak bilinen²⁸ şu ifadelerle açıklanmıştır:

*Didi kubbelerüm altında ol Hâk
Velîler var ki ben bilirüm ancak*

*Olar kim Hâk didi mahfî erendür
Birisi anlarıñ Veysî Karendür (6a/176-177)*

Sabâyi'nin eserinde de tıpkı bir önceki metinde olduğu gibi Hz. Peygamberin *Veysel Karani*'yi işaret ettiğine ilişkin şu rivayet de yer almıştır:

*Alup Veys'in nesimini Kâren'den
Dem-i Rahmân gelür dirdi Yemen'den (6a/179)*

*Üveyse Muştafâ şıdkıyla 'âşik
Üveys ise aña cānıyla 'âşik*

*İki mahbûb biri birine meftûn
Bu anuñ ol bunun mührine merhûn (6a/180-181)*

Eserin bundan sonraki kısmında ashabın Hz. Peygambere *Veysel Karani*'yi görüp görmediğini sormaları üzerine aldıkları cevaba yer verilmiştir:

*Ne ol görür beni ne hōd anı ben
Budur tağdîr-i Rabbānî mur'ayyen (6b/195)*

Menkıbeye ilişkin kaynaklarda bu durumun ahirette de böyle devam edeceği rivâyeti yer alarak, şu hadis delil gösterilmiştir: Peygamberimiz “*Ey Rabb-i rahimim, Veys'i isterim!*” diye niyaz edince “*Dünyada görmedin, burada da gizli duruyor*” hitabı gelecektir (Ocak 1982: 34-47). Bu rivayet *Sabâyi*'nin metnine dâhil edilerek mahşer meydanında peygamberimizin *Veysel Karani*'yi aradığı, onu bulmak için etrafına bakındığı ve o esnada kendisine “*hişâb-ı 'izzet*” erişerek isteğinin sorulduğu ve *Veysel Karani*'yi görmek istediğini deyince de bunun mümkün olmadığı bildirilmiştir:

²⁸ İslam Ansiklopedisi “*Velî*” maddesinde bu kutsî hadis için mutasavvıf *Necmüddin Dâye*'nin *Mirsâdü'l-ibâd* adlı eseri kaynak olarak gösterilmiştir (Uludağ, 2013: 28).

*[Dirile]‘arşa-i mahşerde kamu
Açıla dergeh-i uçmağ u kamu
Hudā halk ide yetmiş bin melâik
Kamusı Veys şekli ile sâlik
[Bularuñ] içlerinde Veys pinhân
Cemr-i halk-ı mahşer mest ü hayrân (6b/199-201)*

.....
*Yüzin görmeye anuñ hiç dide
Habir olmaya andan âferide (7a/204)*

Görüldüğü üzere bu beyitlerde, dünyada gizli ibadet ederek kendisini halktan gizleyen *Veysel Karanî*, kıyamet gününde de tanınmadan aralarında cennete girebilmesi için onun şeklinde yaratılmış yetmiş bin melâike ile Allah tarafından halktan gizleneceği belirtilmiştir. Dünyada insan gibi değil melek gibi yaşadığı için mahşerdeki halinin öyle olacağı bildirilmiştir (7a/204-214). Devamında Hz. *Peygamber*, Rabbine “*Veysel Karanî* beni görüyor mu?” diye sorunca, şu hitabı işitir:

*Beni gören seni görmek ne hâcet
Benem maşşud eyâ sâhib-sââdet*

*Seni görmek beni görmek içündür
Saña irmek baña irmek içündür*

*Seni bensüz diler mi görmek insân
Beni sensiz gören eyler mi hüsûn*

*Baña kullarımı kıılmağa irşâd
Seni halk [itdüm] ey sultân-ı [ubbâd] (7b/225-228)*

Bu ifadelerde *Veysel Karanî*’nin üstelik de kulları Allah’a yaklaştıran, “*sultân-ı i ubbâd*” olan Hz. *Peygamber*’in irşadına, neredeyse ihtiyaç duymayacak müstesna bir kul addedilmiş olması dikkat çekicidir. *Veysel Karanî*’yi kutsallaştırmanın en üst düzeyi ve kelâmî bakımdan problemlili sayılabilecek bir ifadenin yer aldığı şu beyit ise bu düşünceyi daha bariz biçimde ortaya koymaktadır. Nitekim Allah *Peygamberine*, “*Her şeyi senin için yaratdum fakat Veys’i benim için izhâr itdüm*” buyurmaktadır. Bu beyitle *Veysel Karanî*’nin ölçüsüzce yüceltildiği dile getirilmiş olmaktadır.

*Senüñ için yaratdum her ne kim var
Velî Veysi benimçün itdüm izhâr (7b/229)*

Eser Hz. Peygamberin vefatından önce hırkasını emanet ediş ve ümmeti için himmet talebi olduğunu bildiren beyitlerle devam ettirilmiştir (8a/241-251). Hz. Peygamber, Hz. Ömer ve Hz. Ali'ye vefatından sonra hırkasının *Veysel Karanî*'ye verilmesi ve selamının iletilmesini vasiyet eder. Vefatın ardından Hz. Ömer ve Hz. Ali, *Veysel Karanî*'ye emaneti vermek üzere *Kûfe*'ye giderler. Görüşmek için onu sorarlar. *O sırada Kûfe'de bulunan fakat Veysel Karanî'nin manevi derecesinin farkında olmayan Karanlılar için bu aranma ve sorulma şaşkınlık yaratmıştır. Onlardan yerini öğrenen Hz. Ali ve Hz. Ömer Yemen'in Karan köyü Ibl vadisine gidip Veysel Karanî'yi bulduklarında şöyle hitap ederler:*

*Didiler ey Hudûdan halka rahmet
Kâbil eyle Muhammeden vaşiyet (10a/334)*

Ümmetin asileri için şefaata isterler (10b/340 ve 350). *Veysel Karanî* önce şefaata edecek vasfı haiz değilim derse de Hz. Peygamberin bildirdiği üzere sağ elinde bulunan beni görüp onu tanıır ve sen gönderilen kişinin derler. (9a/290-10a/324). Duası ile *Rebi* ve *Temim* kabilesi koyunlarının tüyünce kişi bağışlanır. Menkıbede, *Veysel Karanî*'nin sadece olağanüstü ölçüde yüceltilmesi değil, Hz. Ömer ve Hz. Ali gibi sahabenin en ileri gelenlerinin Hz. Peygamberin yüceliğini yeterince anlamamış ancak *Veysel Karanî* o değeri takdir etmiş olarak gösterilmesi de son derece dikkat çekicidir. Şu beyitlerde *Veysel Karanî* onlara Hz. Peygamber'i nasıl tanımaları gerektiğini tarif etmiştir:

*Degüldür vaşf-ı hâşî Muştatânuñ
Meğer siz cübbesin görmüşsüz anuñ
"Ömer didi yâ nice gördünüz siz
Buyuruñ görelüm ey ehl-i temyîz
Didi Veys anı gördüm şek degüldür
Anuñla cümle "â lem tek degüldür
Ayağı aşığı tahte 's-serûdan
Yüceyidi başı "arş-ı a'lâdan (12a-12b/413-416)*

Veysel Karanî nasıl bakmaları ve görmeleri gerektiğini bildirdikten sonra bu kez de işittiklerinde şaşıracakları "Sever miydiniz?" sorusunu sorup böylece Peygamber sevgisinin nasıl olması gerektiğini öğretmiştir:

*Didi sizler sever miydiñüz anı
Habîb-i hâkkı ol cān-ı cihānı
°Ömer didi anı kimdür ki sevmeyiz
Yolına ölmege kimdür ki ivmez
Didi Veys açuñ ağ ziñuz göreyin
Muhabbetden nişān size vireyin
Çü gördi dişleri mecmū°ı turur
Didi bunlar muhabbetden dem urur
Didi dişin şıdı kāfir resūlüñ
Ben ol dem °aşkıma ol pür uşūlüñ
Aña [yār-ı] muvāfiķ olmağıçün
Komadum bir dişüm ağzumda bütün
Şınan kañı dişidür bilmemekden
Şıdum mecmū°ı dişlerimi şekden (12b/418-424)*

Onun bu halinden etkilenererek Hz. Ömer ve Hz. Ali dönüş yolunda duydukları hayranlıkla “na’t”ını iderek” *Veysel Karanî* hakkında şunları söylemişlerdir:

*Giderken söyleşüp °Ömer’le Hayder
İderlerdi Üveys’ün hālın ezber
Ki hoş merd-i mücerred ehl-i tecrîd
Hemîn ola velîde vaşf-ı tefrîd
Üveysün hālın ezber eyleyürek
Hemîn ola zihî merd-i mücerred
Bunı hāsā° abeş medh ide Aḥmed
Bu hāletde olan erden degildür
Ḥudānuñ hāşıdur bu şek degildür
Giderlerdi iki sultān-ı ebrār
Üveysün na’tın iderlerdi tekrār (13a/434-439)*

Mesnevinin bu beyitlerindeki, “*Bunı hāsā° abeş medh ide Aḥmed*” diyerek “*na’tın iderlerdi*” ifadelerinden anlaşılacağı üzere *Veysel Karanî*, sahabenin uluları tarafından Hz. *Peygamber*’in methettiği kişi olarak bilinmektedir. Bu ziyaretle de şöhreti artınca ortadan kaybolmuştur. Önce bir müddet Yemen’de yaşamış, orada da tanınınca gizlenmek için bu kez *Küfe*’ye kaçmıştır (13a/447). Eserin devamındaki beyitlerde *Herem İbn Hayyan*’ın onu aşkla arayıp bulması anlatılmıştır (13a/451-453). Bu zat, *Peygamberden* işittiği sözlerle âşık olduğu *Veysel Karanî*’yi *Fırat* kenarında bulmuş ve zühdüne hayran kalmıştır. Söz konusu karşılaşma 644 yılında

olmalıdır. Çünkü *Veysel Karanî Herem*'le konuştukları sırada keramet göstererek *Hz. Ömer* (ö. 644)'in o anda vefatının kendisine malum olduğunu bildirmiştir:

Pes ağlayu didi hayfâ vü eyvâh
Karındaşum f'Ömerdür dâd u şad] âh

Herem eydür diri kıodum ben anı
Üveys eydür Hağ'a ulaştı cānı (14a/472-473)

Sabai, *Herem*'in *Veysel Karanî* yi bulma imkânına kavuştuğunda yanında kalmak ve hizmetinde bulunmak, hiç değilse bir hadis rivayeti duymak veya nasihat almak istediğini fakat onun bunu kabul etmediğini anlatmıştır. Öncelikle 480. Beyitteki konuşmada *Veysel Karanî* dilinden söylenenlerden en dikkat çekici olan, “*Er oldur kim ola nefşine hâfîz*” mısraıdır. Çünkü böylece insanın olgunlaşma sürecinde dış yönlendiriciler değil, iç kuvvetlerin önemini vurgulamış olmaktadır. Oysa bilindiği gibi bu anlayış, geleneksel mürid-mürşid ilişkisini önemli gören tarikat anlayışımızdan farklıdır. Söz konusu diyalog şudur:

Didi Veyse Herem ey^cayn-ı rıfyet
Ne ola bir hadîş itseñ rivâyet
Eyitdi yâ Herem kıılup telaııuf
Baña kıılma bunuñ gibi tekellüf
Ne müftî, ne muhaddîşün ne vâ^ciz
Er oldur ki ola nefşine hâfîz
Benüm dahî baña mensûb işim var
Cihân hâlkundan ayru cünbişüm var (14a/478-480)

Bu öğütüne ilave olarak, *Herem*'e Kur'an kılavuzluğunu, salihlerin yoluna uymayı, ölümü bir an olsun unutmamayı ve “*kendine ne sanırsa, müminlere de onu sanmaya gayret etmeyi*” (14b/493-498) tavsiye ettikten sonra, yanında kalmak isteyen *Herem*'i kendisini Hakk'a yakın olmak zevkinden alıkoymacağı için reddederek yolcu eder:

Herem dir ârzu kııldım seni buldum
Hağa çok [şükr ki] tapuñı buldum
Dilerem bir zamān ey fâhr-ı ebrūr
Enis olam tapuñıla şöyle kim var
Eyitdi yâ Herem hiç istemezven
Hağunğ ayırı ile üns olmağı ben
Olur Hağkı unudan gayra hem-dem

*Çabül itmez buni her k'ola âdem
Haçkuñ ünsinden ol kim ala lezzet
Anuñ ğayrıyla kaçan kıla şöhet
Hemîn var ey Herem şimdengerü sen
Ne beni göresin ne hod seni ben
Velikin ey Herem unutmazam ben
Beni sen dahî unutma durâdan (14b/500-506)*

Daha sonra ashaptan *Rebi* adlı biri de *Veysel Karanî*'yi arar bulur. Fakat her zamanki gibi ibadette olduğundan bitirmesini görüşebilmek için beklerse de dört gün gece-gündüz aralıksız ibadet devam eder. Dördüncü gün kısa bir an uykuya dalan *Veysel Karanî*, bu sefer de Allah'tan gafil olmanın tövbesi ile meşgul olmaya koyulduğu için *Rebi* onunla bir türlü görüşemez (15a/510-527). Dolayısıyla onunla son görüşen *Herem* olmuş ve bir zaman sonra da *Sıffin Savaşı* (657)'nda *Hz. Ali* safında savaşırken şehit olduğu bildirilmiştir (15b/ 529-530).

Menkıbenin bundan sonraki kısmında *Sabâyi*, *Veysel Karanî*'nin hayatını anlatmak üzere başa dönmüş ve onun külah dikerek geçimini sağlamasından ve bu mesleğin bu yüzden kutsal olduğundan söz etmiştir. Şairin sözü külahçılık mesleğine getirmesine şeyhi *Şeyh Vefâ*'nın da geçimini külahçılıkla sağlaması bu mesleği sürdürenlerin piri sayılması etken olmuş denilebilir (16a/552-559).

SONUÇ

Bu çalışma ile tasavvuf ahlakının öncelikli tanıkları arasında kabul edilebilecek bir menkıbenin biri okur-yazar zümre için, diğeri ise halk için kaleme alınan iki metni karşılaştırılmıştır. Tıpkı hilye yazma geleneği gibi her ikisinin de ortaya çıkma ve yaygınlaşmasındaki başlıca sebep Müslümanların *Hz. Peygamberi* görme/gösterme arzusudur. Öyle ki, menkıbe adeta bu arzunun tecessüm ettirilmiş halidir. Bir başka ifadeyle sözü edilen arzu, *Veysel Karanî* ile ete kemiğe bürünmüştür. Bilindiği üzere sahabe dışındaki Müslümanların (muhadramun) *Hz. Peygamberle* aynı zaman diliminde yaşamış olmalarına rağmen *Hz. Peygamberi* görme şansları olamamıştır. Peygamberin vefatından sonrakilerin ise zaten bu imkândan mahrum olacakları aşikârdır. Dolayısıyla menkıbenin amacı, peygamberini görmek isteyip göremeyenlere *Veysel Karanî*'nin tutumunun örneklik etmesidir. Aynı zamanda *Veysel Karanî*' üzerinden Allah'a yakın, peygamberini çok seven ve Müslümanların örnek alacağı bir insan modeli oluşturma çabasıdır. Bu örnek insanın tarihi kimliği tespit edilmek istenirse bunun menkıbeler

üzerinden tespit edilemeyeceği açıktır. Bununla birlikte her iki menkıbede de kimi kez bizzat *Hz. Peygamber*'in dilinden ifade edilmiş övgüler ve metnin şairlerinin tasavvuru olan anlatımlardan hareketle model olması istenen *Veysel Karani*'nin şahsiyeti hakkında şu çıkarımlar yapılabilir:

Hem Sabâyi'nin mesnevisinin hem de diğer metnin *Veysel Karani*'yi / veliliği yüceltirken beslendikleri duygu ve düşüncenin hareket noktası, Peygamberimizin "*Fakirlik övüncümdür*" mealindeki hadisidir. Nitekim her iki eserde de *Veysel Karani*'nin dünyalık adına neredeyse hiçbir şeyinin bulunmadığı görülmektedir. O, "ehl-i tefrid"/dünyadan geçip yalnız Allah ile meşgul olan bir müstesna kuldur. *Hz. Peygamberden* rivayet edilen ve bu tür menkıbelere ilham kaynağı olan "*Allahım biz seni hakkıyla bilemedik*" cümlesi hatırlanacak olursa, Hakk'ı bilmenin mücerretlikteki derecelere ilişkilendirildiği menkıbede özellikle de *Sabâyi*'nin metninde Allah'ın takdiri olarak peygamberle görüşmesine gerek görülmeyecek kadar Hakk'a yakınlaşandır. Hatta Peygamber âşığı olarak simgeleşen bu zat, *Hz. Peygamber*'in sadece methine mazhar olmakla kalmamış bizzat *Peygamber* tarafından ümmete vasî tayin edilip din kardeşliğinde şefaathetliği verilmiştir. Dikkat edildiğinde eserdeki bu tasvirin bir çelişkiye yol açtığı da görülecektir. O çelişki de şudur: Bir yandan sağlığında yanına gelenlere mürşit olmayı reddeden, bu tür bir yetkiden uzak durduğu rivayetler arasında ve menkıbede yer alan zatın ahirette şefaathetle vazifeli kılınması hakikate değil de halkın beklentisine uygun bir aktarıma benzemektedir. Ayrıca eserde bir yandan tıpkı hilafet gibi vesayet yahut velâyet yoluyla Peygamberin yeryüzündeki görevinin devam ettirileceği inancı/ettirilmesi gerektiği fikri verilirken diğer taraftan farklı bir mesaj verilmiş olmaktadır. Bilhassa Sabâyi'nin eserinin sonlarına doğru şöhreti artan *Veysel Karani*'nin bundan rahatsız olmasını, yanına irşat için gelen iki kişiyi uzaklaştırmasını anlatan beyitler buna örnektir. O beyitlerde özetle kendini mürşitlikten uzak tutmak isteyen bir velî tipi vardır. Nitekim ondan irşat talep edenlere Kur'an'ı rehber edinmeyi, güzel ahlaki benimsenmeyi ve nefse hâkim olmayı öğütlemiştir. Nitekim kendisinin mürşidi bizzat Allah'tır. Sabâyi'nin metnindeki bu kısım müesses tasavvufun aksine tarihî olarak *Veysel Karani*'nin yaşadığı ve ilk dönem zühd hareketlerinin taşıdığı özelliklerle de uyumaktadır.

Çalışmanın başında bu menkıbenin iki kolundan biri olan Sabâyi'nin eserinin bir başka nüshasının daha bulunduğu dikkat çekilmiştir. Böylelikle *Ömer Savran*'ın yayınında bahsettiği ve yararlandığı üç nüshaya dördüncü bir *Üveysnâme* nüshası eklenmiş olmaktadır. *Michigan Üniversitesi'nde bulunan* ve istinsah kaydına

göre *Üveysî* bir müstensihin elinden çıktığı anlaşılan “*Menâkıb-ı Hazret-i Veysel-Karânî*” adlı bu nüshanın elde edilmesi, önceden tespit edilen nüshalara yenisini ilave etmekle kalmayıp konunun yeniden ele alınmasına da vesile olmuştur. Yapılacak bundan sonraki çalışmalarda *Veysel Karânî*'nin müstakil kitaplar haricindeki metinlerinin de dikkate alınmasının gerekliliği *Kuddusî Baba Divanı*ndaki şiirlere işaret edilerek bildirilmiştir. Böylece menkıbeye ilgili çalışmaların sürdürülmesi halinde farklı farklı bulguların elde edilebileceği öngörülmüştür.

KAYNAKÇA

- Aclûnî, Ebü'l-Fidâ İsmâil b. Muhammed b. Abdülhâdî (1351). *Keşfü'l-hafâ ve müzîlû'l-ilbâs* I-II. Mektebetü'l-Kudsî, Kahire.
- Akar, Metin (1987). *Türk Edebiyatında Manzum Mi'râc-nâmeler*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay.
- Gündoğar, Bayram (1998). *Menâkıbnâmeler ve Lâmi'î Çelebi'nin Menâkıb-ı Üveys el-Karânî Adlı Eserinin Tahlili*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.
- Hatiboğlu, İbrahim (1985). *Muhadramûn. DİA*, 59, XXX/7. TDV Yay.
- İbn Adî, Ebü Ahmed Abdullah b. Adî (1997). *el-Kâmil fî du'afâi'r-ricâl*, thk. A. Ahmed Abdülmecûd vdğ., I-IX, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut.
- İbn Hibbân, Ebü Hâtim Muhammed b. Hibbân (1973). *es-Sikât* I-X. Meclisü Dâiretü'l-Me'ârif, Haydarâbâd.
- Kaplan, Yusuf (2008). *Destân-ı Veysel Karani, The Journal of International Social Research*, 1 (5), Fall, 379-397.
- Kuzubaş, Muhammed (2008). *Manzum Bir Destan Kitabı (Destân-ı Veysel Karânî, Vefât-ı Hz. Fâtıma, Vefât-ı Hz. İbrâhim, Hikâyet-i Gügercin, Hikâyet-i Geyik)*, *The Journal of International Social Research*, 1 (2), Winter, 304-340.
- Moğultay b. Kılıç (2001). *İkmâlû Tehzîbi'l-Kemâl fî esmâi'r-ricâl*, thk. Âdil b. Muhammed-Üsâme b. İbrâhim, I-XII, el-Fârûku'l-Hadîsiyye li't-Tıbâ'a ve'n-Neşr, Kahire.
- Müslim, Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc (1991). *Sahîhu Müslim*, nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâkî, I-V, Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye, Kahire.

- Ocak, A. Yaşar (1982). *Veysel Karani ve Üveyslik*. İstanbul: Dergâh Yay.
- Ocak, A. Yaşar (2010). *Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Menakıbnâmeler (Metodolojik Bir Yaklaşım)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Savran, Ömer (2009). Sabâyî ve Üveys-nâme'si. *Turkish Studies: Türkoloji Araştırmaları*, 4 (7), 478-536. http://www.turkishstudies.net/Makaleler/700208365_123.pdf [erişim tarihi: 08.11.2013]
- Savran, Ömer (hızl.) (2010). *Sabâyî ve Üveys-nâme'si*. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/belge/1-90187/sabayi---uveys-name.html> [erişim tarihi: 08. 11. 2013]
- Tansel, Fevziye Abdullah (1975). Uveys Karanî Hakkında Notlar ve Türk Edebiyatı'nda Şiirler. *İslam İlimleri Enstitüsü Dergisi II*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslam İlimleri Enstitüsü Yayınları, 221-255.
- Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa (1962-1977). *Sünenü't-Tirmizî*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir vdğ., I-V, Şirketü Mektebeti ve Matba'ati Mustafâ el-Bâbî, Mısır.
- Uludağ, Süleyman (2013). Veli. *DİA*, IL/ 25-28, İstanbul: TDV Yay.
- Zehebî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed (2009). *Mizânü'l-i'tidâl fî nakdi'r-ricâl*, thk. Muhammed Rıdvan Arkasûsi vdğ., I-V, Dâru'r-Risâleti'l-Âlemiyye, Beyrut.
- <http://catalog.hathitrust.org/Record/006822168>
- Dâstân-ı Hazret-i Veysel'l-Karanî*. Milli Kütüphane, Yz. A. 8211/1.

1. Ek: Dâsitân-ı Hazret-i Veyse'l-Karanî adlı metnin ilk yaprağı

2. Ek: Dâsitân-ı Hazret-i Veyse'l-Karanî adlı metnin son yaprağı

3. Ek: Sabâî'nin Üveysnâme'sinin Michigan Üniversitesi nüshasının ilk yaprağı

4. Ek: Sabâî'nin Üveysnâme'sinin Michigan Üniversitesi nüshasında şairin adının geçtiği yer

5. Ek: Sabâî'nin Üveysnâme'sinin Michigan Üniversitesi nüshasının son yaprağı

